

SVETONÁZOROVÁ VÝCHOVA NA VYSOKÝCH ŠKOLÁCH A MOŽNOSTI ZVÝŠENIA JEJ ÚČINNOSTI

LADISLAV HOLATA, Ústav filozofie a sociológie SAV, Bratislava

HOLATA, L.: Worldview Education at the University and Possibilities of the Increase of its Effectiveness. *Filozofia* 38, 1983, No. 2. p. 155—166

The paper is dedicated to some problems of the content of the education in Marxist philosophy at the University and in indicates possibilities of the increase of its influence on the worldview. The whole paper substantiates the following theses of the author:

1. It is necessary to work out all-round the theory of worldview and its bindings to philosophy, culture and practice.
2. It is necessary to define the irretrievable, specifically philosophic, worldview function of philosophy both in the system of Marxism-Leninism and in the system of special sciences with more precision and to think these distinctions as far as the live pedagogic process (the problem of major disciplines at the faculty in question).
3. It is inevitable to unite the worldview influence with the firm moral attitude of the teacher and the criticism of existing shortcomings and difficulties with pathos of communist ideals.
4. It is inevitable to conceive Marxism-Leninism as lively teaching and to call the students in creative discussions and to cultivate dialectics as the „soul” of Marxism-Leninism.

Problematika komunistickej výchovy na vysokých školách je široká a dotýka sa v tej či onej miere všetkých stránok činnosti vysokých škôl od materiálneho vybavenia a dôsledného organizačného zabezpečenia ich celkového chodu cez otázky kádrové až k vlastnému výchovno-vzdelávaciemu procesu. V celom tomto komplexe zaujíma osobitné miesto obsahová prestavba vysokoškolského štúdia a v jej rámci najmä problematika formovania svetonázorovej orientácie vysokoškolskej mládeže. Výuka marxizmu-leninizmu má v systéme komunistickej výchovy na vysokých školách rozhodujúci vplyv na utváranie svetového názoru študentov, na pochopenie filozoficko-metodologických základov súčasnej vedy a na vyzbrojovanie vysokoškolskej mládeže vedomosťami, ktoré jej uľahčujú nielen pochopiť súčasný spoločenský vývoj, ale aj zapojiť sa aktívne do budovania nového spoločenského poriadku. Aj keď sa účinnosť výuky marxizmu-leninizmu v tomto smere v posledných rokoch zvýšila, nezodpovedá stále ešte potrebám praxe. (2, s. 31) Chceli by sme preto formulovať niektoré základné obsahové problémy výuky marxizmu-leninizmu a len tézovite naznačiť význam, ktorý majú pre zvýšenie efektívnosti svetonázorového pôsobenia.

*

Nenávratne minuli časy, keď k otázkam svetonázoru v teórii dominoval akademický, abstraktné intelektuálny prístup. Svetonázor sa

redukoval na sumu poznatkov a svetonázorová výchova sa chápala iba ako kontrapozícia bludu a pravdy, mýtu a vedy a teda ako záležitosť teoretickej reflexie a výlučne racionálnej argumentácie. Dnes sa všeobecne uznáva, že svetonázor má okrem tejto poznatkovej úrovne aj rovinu reálne praktickú, životnú. Svetonázor teda nemožno redukovať na poznanie (tým menej na poznanie teoretické), pretože je spolukonštituovaný všetkými bytostnými silami človeka — zmyslami, vôľou, zážitkami, citmi, schopnosťami a celou životnou skúsenosťou. „Je pochopiteľné, že svetonázor je zovšeobecnenie predstáv o svete, prírode a spoločnosti v ich jednote, o človeku a jeho mieste vo svete, o zmysle bytia atď. Ale tieto predstavy sa stávajú elementami svetonázoru len vtedy, ak sú integrované do formy spoločenského vedomia človeka, kde ako ústredné kategórie vystupujú pojmy ‚človek‘ a ‚svet‘, prostredníctvom ktorých si subjekt svetonázoru (individuum, sociálna skupina, trieda alebo spoločnosť vcelku) uvedomuje svoje miesto a poslanie vo svete.“ [1, s. 48] Gravitačným centrom svetonázoru nie sú vedenie, znalosti ako také, ale sebauvedomenie subjektu, to, čo dlhodobá a perspektívne určuje praktickú zameranosť človeka (presvedčenie), imperatívy jeho konania — a zmysel jeho bytia. Svetonázor ako forma sebauvedomenia, sebaurčenia a sebaospravedlnenia človeka predstavuje svojho druhu duchovné resumé reálnej životnej činnosti subjektu. Svetonázor je akčným motorom subjektu, je základom regulácie a motivácie jeho aktivity, projekciou, ospravedlnením a integrálnym zavŕšením jeho bytia.

Kedže sa v starej „osvietenskej“ koncepcii vedeckého svetonázoru štruktúra teórie, štruktúra poznania (najmä filozofického) v podstate kryla so štruktúrou svetonázorového vedomia, svetonázorové pôsobenie sa redukovalo na šírenie vedeckých poznatkov a výuku marxisticko-leninskej filozofie, eventuálne marxizmu-leninizmu ako celku. Nová aktivistická koncepcia svetonázoru tieto priame väzby problematizuje a odhaľuje tu celý rad sprostredkovaní a jemnejších súvislostí.

Predovšetkým treba zdôrazniť, že štruktúra vedeckého poznania, ale ani štruktúra vedeckej filozofie nie je totožná so štruktúrou svetonázorového vedomia. Každá vedecká disciplína existuje ako určitý systém pojmov, kategórií a zákonov, pričom jednotlivé poznatky sú usporiadané podľa svojej dôležitosti v sústave danej vednej disciplíny a viac-menej zodpovedajú povahe svojho predmetu, jeho logike. Čo je svetonázorovo relevantné, nemusí vôbec bezprostredne vyplývať z vedeckého systému tej-ktorej vedy. Napríklad pre súčasnú astronómiu je otázka geocentrizmu či heliocentrizmu bezpredmetnou a dávnejšie stratila svetonázorový charakter, no pre niektoré kultúry, spoločenské vrstvy a jednotlivcov stále ešte (alebo už) je otázkou výsostne svetonázorovou. Zdá sa isté, že princíp usporiadanosť poznatkov či predstáv o svete v svetonázore je tiež podstatne závislý od spoločenskej pozície nositeľa príslušného svetonázoru, od jeho vzdelanostnej a kultúrnej úrovne, a zodpovedá povahe svojho nositeľa, jeho „logike“. Ale ani v prípade filozofie tomu

nie je inak. Ani tu štruktúra marxisticko-leninskej filozofie (resp. marxizmu-leninizmu ako celku) sa bezprostredne nekryje so štruktúrou svetonázoru. Zatiaľ čo pre filozofiu sú hlavnými kategóriami kategórie bytia a vedomia, materiálneho a ideálneho, podstaty a javu, podstaty a existencie atď., v svetonázorovom vedomí vystupujú ako hlavné kategórie človek a svet, úhrnný zmysel ľudského života, dobro a zlo, smrť a nesmrteľnosť a pod. Filozofia je formou teoretického riešenia svetonázorových otázok, ktoré vznikajú v praxi spoločenského života ľudí a v rozvoji tejto praxe. Marxisticko-leninská filozofia je teoretickým základom vedeckého svetonázoru, no v žiadnom prípade ho nevyčerpáva. Veď doposiaľ je väčšina ľudí v zajatí nefilozofického typu svetonázoru a disponuje tak predteoretickou a neteoretickou úrovňou svetonázorového vedomia. Pri tom platí, že svetonázor predchádza filozofiu nielen v rámci historického vývoja spoločnosti (napr. mytológia ako svetonázor prapôvodnej spoločnosti), ale aj vo vývoji každého jednotlivého človeka. Svetonázorové vedomie dieťaťa je spoluutvárané postojmi a presvedčeniami rodinného (neskôr školského eventuálne pracovného) prostredia, folklórom, rozprávkami, umením, istou hierarchiou uznávaných hodnôt a etických noriem, osvojovaním si čiastkových či syntetickejších vedeckých poznatkov, teda všetkými formami duchovnej kultúry spoločnosti. *Človek sa stáva schopný ovládnuť filozofickú podobu svetonázoru iba v určitom veku a na istej kultúrnej a teoretickej úrovni.*

Bolo by však omylom túto predteoretickú, predvedeckú a predfilozofickú úroveň svetonázorového vedomia automaticky vydávať za protivedeckú a paušálne ju stotožniť s náboženskou podobou svetonázoru. Veď táto úroveň je vnútorne protirečivá a popri náboženskej a imaginárne skresľujúcej vrstve zahŕňa celý rad reálnych obsahov, ktoré sú nevyhnutným a pozitívnym predpokladom pre formovanie a osvojenie si vedeckého svetonázoru.

Ak upozorňujeme na to, že štruktúra svetonázorového vedomia obsahuje mimoracionálne, predteoretické či predfilozofické obsahy, nijako tým nechceme znižovať dominantnú úlohu racionálnych faktorov svetonázorového pôsobenia najmä u vysokoškolskej mládeže. Ide len o to, aby svetonázorové vedomie bolo pochopené v celej svojej vnútorne zložitej a protirečivej podobe a aby za skutočne racionálny prístup k svetonázorovému pôsobeniu nebol vydávaný neživotný akademizmus a mentorské rozumárstvo.

Zmyslom výchovnovzdelávacieho úsilia na našich vysokých školách má byť výchova socialisticky zmýšľajúceho a konajúceho občana socialistickej spoločnosti, špecialistu v určitom odbore ľudskej činnosti. Zmyslom práce ústavov marxizmu-leninizmu je, aby si poslucháči osvojili marxizmus-leninizmus ako teoretický základ vedeckého svetonázoru. Z toho ovšem vyplýva, že v jednotlivých disciplínach marxizmu-leninizmu treba akcentovať svetonázorový moment. V rámci všeobecnej výuky marxizmu-leninizmu by bolo omylom chcieť vychovať špecialistov

politických ekonómov, vedeckých komunistov alebo špecialistov marxistických filozofov.

Marxizmus-leninizmus je vedou a zároveň teoretickým základom svetonázoru robotníckej triedy. Známe sú Leninove slová, že socializmus sa stal vedou, a že ho treba ako vedu pestovať. Ale ak sa princíp usporiadania poznatkov vo vedeckom systéme nekryje automaticky s princípom usporiadania poznatkov vo svetonázore, ako potom zabezpečiť, aby sa marxizmus-leninizmus pestoval ako veda a súčasne aby bol svetonázorovo účinný? Domnievame sa, že obchádzanie tejto otázky a jej neujasnenosť je jednou z príčin, prečo efektívnosť výchovnovzdelávacieho pôsobenia na študentov nie vždy zodpovedá vynaloženej námahe. Zdá sa, že v doterajšej praxi sa akcentuje viac prvé slovo (vedecký) ako druhé (svetonázor), alebo sa uplatňuje akýsi intuitívny kompromis. V dôkladnom ujasnení tejto otázky vidíme jeden z vážnych prostriedkov zvýšenia účinnosti svetonázorového pôsobenia našich disciplín na študentov.

*

Ďalší problém, ktorý úzko nadväzuje na doterajšie úvahy, je problém jednotného svetonázorového pôsobenia jednotlivých disciplín marxizmu-leninizmu.

Marxizmus-leninizmus je filozofickým, ekonomickým a sociálno-politickým učením robotníckej triedy, ktoré vo svojej celistvosti predstavuje „moderný materializmus a moderný vedecký socializmus ako teóriu a program robotníckeho hnutia“ (Lenin). Marxizmus-leninizmus tvoria tri relatívne autonómie súčasti: dialektický a historický materializmus, politická ekonómia a vedecký komunizmus.

Dialektický a historický materializmus je historicky najvyššou, najdôslednejšou a najobsiahlejšou formou filozofického materializmu. Je dôsledne materialistický, lebo materialisticky interpretuje nielen prírodu, ale aj spoločnosť a prekonáva tak antinómiu naturalizmu a jednostranného sociologizmu tradičnej metafyziky. Ako teoretický výraz záujmov bezprostredných výrobcov existenčných prostriedkov prekonáva nielen idealistickú mystifikáciu bytia, ale aj nazeravosť predmarxovského materializmu. Dôsledný materializmus tejto filozofie je preto súčasne dialektický. Dialektika je podľa Lenina „živou dušou“, „fundamentálnym teoretickým základom“ a podľa Engelsa „najlepším pracovným prostriedkom“ a „najostrejšou zbraňou“ marxizmu-leninizmu. Princíp jednoty teórie a praxe je jadrom marxisticko-leninskej filozofie, ktorý odmieta nielen pozitivistické sankcionovanie všetkého daného, ale aj pseudoradikalizmus rôznych subjektivistických teórií. Jej predmetom sú najvšeobecnejšie zákonitosti vývoja prírody, spoločnosti, konania a myslenia.

Marxistická politická ekonómia ako špeciálna spoločenská veda je ďalšou súčasťou marxizmu-leninizmu. Vznikla aplikáciou materialistic-

kého chápania dejín na analýzu ekonomických vývojových zákonitostí kapitalistickej spoločenskej formácie. Marxistická politická ekonómia dokázala, že kapitalizmus ako posledná antagonistická podoba triednej spoločnosti bude na základe vnútorných objektívnych zákonitostí s historickou nevyhnutnosťou vystriedaná komunistickou spoločensko-ekonomickou formáciou. Politická ekonómia „je veda o zákonoch, ktoré vládnu vo výrobe a výmene materiálnych existenčných prostriedkov v ľudskej spoločnosti“ (Engels), to znamená, že skúma zvláštne zákony každého jednotlivého vývojového stupňa výroby a výmeny. Jej predmetom sú teda ekonomické vzťahy, dejiny vzniku, vývinu a zániku jednotlivých spôsobov výroby.

Vedecký komunizmus je teoreticky založený na marxisticko-leninskej filozofii a politickej ekonómii. Vedecký komunizmus je „teoretický výraz proletárskeho hnutia“ (Engels). Jeho predmetom sú zákonitosti praktického uskutočnenia historického poslania robotníckej triedy, to znamená zákonitosti triedneho boja proletariátu, jeho taktiky a stratégie v príprave a realizácii socialistickej revolúcie a výstavby socializmu a komunizmu. Klasici marxizmu-leninizmu často používajú termíny „vedecký komunizmus“ či „vedecký socializmus“ v širšom význame pre označenie marxizmu-leninizmu ako takého.

Špecifickosť jednotlivých súčastí marxizmu-leninizmu je však iba relatívna, pretože vytvárajú jednotný ucelený teoretický systém. Marxizmus-leninizmus je teoretický základ integrálneho svetonázoru robotníckej triedy. Filozofický materializmus, ktorý ukázal pracujúcim „východisko z duchovného otroctva, v ktorom doteraz živorili všetky utláčané triedy“ (Lenin), tvorí hlbinný teoreticko-metodologický základ marxizmu-leninizmu. Politická ekonómia objasnila „skutočné postavenie robotníckej triedy v celom zriadení kapitalizmu“ (Lenin) a formulovala sociálno-ekonomické podmienky jej oslobodenia. Je špeciálno-vedeckým, spoločensko-vedeckým zdôvodnením celého marxizmu. Vedecký komunizmus nahradil snenie o ideálnej spoločnosti vedeckým učením o triednom boji proletariátu, o socialistickej revolúcii, diktatúre proletariátu a o vzniku a rozvoji komunizmu. Je komplexným obrazom tendencie historického diania a zároveň nástrojom pretvorenia spoločensko historickej skutočnosti k „obrazu“ robotníckej triedy. Je praktickým programovým záverom celého marxizmu. Jednota marxizmu-leninizmu z hľadiska svetonázorového a metodologického, teda vo svojej hlbinej teoreticko-metodologickej fundácii vyúsťuje do marxisticko-leninskej filozofie a dominuje v nej, vo svojom spoločenskovednom zdôvodnení vyúsťuje do marxistickej politickej ekonómie a vo svojej bezprostredne ideologickej funkcii nástroja revolučnej prestavby sveta vyúsťuje do vedeckého komunizmu.

Zdá sa nám, že takto polydimenzionálne formulovaná jednota marxizmu-leninizmu je dostatočne širokou bázou, ktorá nielen odstraňuje niekedy až malicherné prestížne spory medzi jednotlivými špecialistami,

ale zároveň vytvára dostatočný priestor pre trpezlivú diskusiu o sporných otázkach a pre vecné rozpracovanie teoretických problémov každej z disciplín marxizmu-leninizmu. Takto koncipovaná jednota súčastí marxizmu-leninizmu vyjadruje na jednej strane nezastupiteľnosť a autonómnosť ktorejkoľvek časti a na strane druhej vylučuje oprávnenosť akéhokoľvek zvyšňovania, pretože jednotlivé súčasti sú interpretované ako momenty jedného uceleného konkrétneho svetonázorového systému.

Konkrétne to potom znamená, že napr. politická ekonómia a vedecký komunizmus môžu byť marxisticky pestované len na základe hlbokého poznania marxistickej filozofie, ktorá týmto špeciálnym vedám poskytuje pevné gnozeologické a metodologické východiská. Tu je namieste upozorniť na nezastupiteľný význam materialistickej dialektiky, tejto „revolučnej zbrane“ celého marxizmu (Lenin). Marxizmus-leninizmus možno prijať vonkajškovo a pritom si zachovať metafyzické formy uvažovania a gnozeologicky zotrvať na stanovisku naivného realizmu. Toto nebezpečenstvo je o to väčšie, že väčšina učiteľov ústavov marxizmu-leninizmu na vysokých školách je relatívne mladá a stojí pred úlohou zvládnuť svoj vlastný odbor. Byť odborne na výške však znamená tiež — a to nie v poslednom rade — osvojiť si marxistickú metodológiu. Rozvíjať materialistickú dialektiku je samozrejme predovšetkým profesionálnou úlohou filozofov, tvorivo si ju však osvojiť a využívať ju na vlastnom odbornom materiáli je základnou povinnosťou každého, kto chce byť marxistom. Žiaľ, v každodennej pedagogickej práci sa stretávame s veľmi povrchnými, učebnicovými znalosťami dialektiky a s jej antidialektickou interpretáciou.

Napr. v boji proti buržoáznej ideológii a revizionizmu sa dnes nemôžno uspokojiť len s odhaľovaním politickej funkcie a triedneho zmyslu revizionistických platforiem {to malo svoje oprávnenie v konsolidačnom procese}, s kritikou najotvorenejších antikomunistických teórií, ktorých služobnosť pozná i laik a ktorých gnozeologická hodnota sa rovná, alebo blíží nule. Trvalejšie úspechy na tomto poli možno dosiahnuť iba vtedy, keď sa bojuje a víťazí na relatívne najsilnejšom krídle protivníkovho frontu, keď sa zasiahnu jeho strategické, gnozeologicky relatívne hodnotné zbrane. Dokiaľ sa nevysporiadame s touto úlohou v tejto hĺbkovej, teoreticko-metodologickej rovine, budeme bezbranní voči recidívam triedne nepriateľskej ideológie, ba čo viac, môže sa stať, že budeme nevedojak jej nevedomými nositeľmi i rozširovateľmi. Prítom je treba si uvedomiť, že kritika nejakej buržoáznej alebo revizionistickej koncepcie aj v rámci politickej ekonómie alebo vedeckého komunizmu nie je úplná, pokiaľ sa realizuje iba prostredníctvom samotných týchto disciplín, pokiaľ nie je odhalená nielen jej ideologická funkčnosť, ale dokiaľ nie sú prekonané aj jej gnozeologické a metodologické východiská.

Materialistická dialektika má však nezastupiteľné miesto nielen v boji proti buržoáznej ideológii a revizionizmu, ale aj v tvorivom roz-

víjaní celého marxizmu-leninizmu. Pomáha pestovať a zušľachťovať myšlienkovú „sadbú“ našej teórie, učí nás „kyprit“ pôdu a upozorňuje na to, kedy, čo a ako „siať“. Osvojovanie a rozvíjanie materialistickej dialektiky je treba považovať za jeden z najdôležitejších spoločných úloh ústavov marxizmu-leninizmu na vysokých školách.

Na druhej strane to, že filozofia je všeobecným základom komunistického svetonázoru a metodologickým východiskom tak politickej ekonómie, ako aj vedeckého komunizmu, nemôže viesť k jednostrannej predstave, ako keby pojmový aparát týchto marxistických vied bol iba vonkajšou konkretizáciou filozofických kategórií. Kategórie a pojmy politickej ekonómie a vedeckého komunizmu pomáhajú bližšie určiť a špecifikovať kategórie a pojmy marxisticko-leninskej filozofie. Súčasne potom existujú pojmy, ktoré sú spoločné pre určenie marxizmu-leninizmu ako celok. Štúdium vývoja týchto pojmov v marxisticko-leninskej teórii by malo pozitívny význam tak pre rozvoj teoretického poznávania, ako aj pre propagandu a výuku komunistického svetonázoru. Ale iba vtedy, ak by sa uvedomele analyzovali práve v týchto troch dimenziách.

Pokiaľ ide o konkrétnu pedagogickú prax, bolo by potrebné z tohto zorného uhla posúdiť celý rad otázok, napr. problém profilácie disciplín marxizmu-leninizmu na jednotlivých fakultách a ich poradie, problém prekrývania a nadväznosti výukovej látky atď. Išlo by tu napríklad o metodické využitie kategórií a poznatkov z marxizmu-leninizmu, ktoré poslucháči už poznajú z predchádzajúcich disciplín ako odrazového mostíka pre filozofické analýzy, eventuálne o vedomé utváranie priaznivých podmienok pre nasledujúce disciplíny marxizmu-leninizmu v závislosti od ich poradia na tej-ktorej fakulte.

*

Významné miesto pri zvyšovaní efektívnosti svetonázorového pôsobenia na poslucháčov zaujíma otázka profilácie výuky marxizmu-leninizmu vôbec a filozofie osobitne. Ale aj tu sa objavuje celý rad problémov.

Kríza z konca šesťdesiatych rokov sa prejavila aj v tom, že sa opustili jednotné osnovy, že sa obmedzoval rozsah výuky marxizmu-leninizmu alebo priamou redukciou alebo jeho nahradzovaním módnymi a často buržoáznymi disciplínami. Bolo preto prirodzené, že v období konsolidácie sa kládol dôraz nielen na to, aby sa výuka marxizmu-leninizmu obnovila v správnych proporciách, ale aj na to, aby táto výuka bola na všetkých vysokých školách a na všetkých fakultách jednotná. Dnes, keď sa usilujeme o skĺbenie a integrovanie všetkých vyučovacích predmetov na príslušnej fakulte do jedného celku, nemôže výuka marxizmu-leninizmu ostať mimo tohto úsilia. Dnes teda znova a na vyššej úrovni vzniká úloha organicky spojiť výuku marxizmu-leninizmu s odbornou výukou „cestou aplikácií marxisticko-leninskej teórie na tie

oblasti poznania a praxe, ktoré sú pre každú fakultu a každý študijný odbor špecifické". (2, s. 7) Toto organické spojenie nie je dosiahnuteľné iba organizačnými cestami (fixáciou pracovníkov ústavov v kabinetoch na jednotlivých fakultách), ale musí preniknúť obsahovú prácu učiteľov. To znamená ovládnuť teoretické základy odborných disciplín príslušných fakúlt učiteľmi ústavov a s týmto zameraním koncepcne organizovať aj vedeckovýskumnú činnosť oddelení.

V každom prípade je cesta takejto profilácie perspektívnou cestou, kde svetonázorové pôsobenie je veľmi efektívne. Dá sa dokonca povedať, že svetonázorové pôsobenie filozofie je skutočne efektívne tam, kde umožňuje aspoň metodologické riešenie problémov, vyrastajúcich z odboru špecializácie poslucháča, kde pomáha poslucháčovi zaradiť si vlastný odbor do celku ľudských a spoločenských aktivít, kde odкрýva pole jeho novej životnej a odbornej zmysluplnej aktivity. Známa je Leninova myšlienka, že odborníka presvedčíme o pravdivosti svetonázoru vtedy, ak mu dokážeme jeho funkčnosť v odbore, ktorý vykonáva. Len vtedy je svetonázorová orientácia odborníka skutočne aj bytostne zakotvená.

Komplex otázok spätých s profiláciou výuky filozofie je veľmi široký. Riešenie konkrétnych otázok je nemysliteľné bez zhodnotenia doterajších veľmi skromných skúseností a bez širokej výmeny názorov.

*

Jednou z kľúčových otázok účinnosti svetonázorového pôsobenia filozofie na poslucháčov je problém spätosti teórie a praxe, filozofie a života, ktorého sa tu dotkneme aspoň v rovine vzťahu empirického a teoretického vedomia.

Aj tu sa prejavujú určité tendencie, ktoré porušujú dialektiku jednotlivého a všeobecného, empirického a teoretického, teórie a praxe. Na jednej strane sa tu stretávame s odtrhávaním teórie marxizmu-leninizmu od konkrétnych faktov a na druhej strane s nadbytkom faktov a faktíkov bez teórie. Ale aj tá najdokonalejšia teória, pokiaľ nie je spätá s empirickým životom poslucháča, ostáva mŕtva a neúčinná. Treba sa vyvarovať toho, aby všeobecné pravdy boli odtrhnuté od konkrétnych javov. Práve tak je treba dávať pozor na to, aby sme operovali s oklieštenými faktami bez ich hlbokého zovšeobecnenia a zhodnotenia. Vízia budúcnosti pri tom musí byť spätá s charakteristikou typických javov súčasnosti. Každé výchovnovzdelávacie úsilie, ktoré sa vyhýba aktuálnym problémom výstavby socializmu u nás a svetovému dňaniu vôbec, rezignuje na možnosť efektívneho svetonázorového pôsobenia.

V tejto súvislosti treba upozorniť na významné myšlienky úvodníka Pravdy Svetonázor — základ osobnosti: „Mýli sa učiteľ, čo sa nazdáva, že robí pre socializmus dosť, ak jednostranne spomína iba jeho prednosti. Ak to robí schematicky a s argumentmi, ktoré pozná aj malé dieťa, narobí svojím zjednodušovaním viac škody na vedomí mládeže

ako úžitku. Mladý človek vie, že sa boríme s mnohými nedostatkami a problémami. Vie o nich zo života, od rodičov, z masovokomunikačných prostriedkov. Zaujíma sa o ne, veď o krátky čas s nimi bude musieť sám bojovať a riešiť ich. Je smutné, ak si niekde už samotní študenti uvedomujú, že ich učitelia vykresľujú život bezproblémový, ak ich nepripravujú na boj s prekážkami. Zidealizovaním sveta dospelých môžeme docieľať iba to, že skomplikujeme mladým ľuďom ich prvé kontakty s praxou. A pre formovanie ich vedeckého svetonázoru urobíme pramálo.“ (3)

Teda iba také spájanie jednotlivého a všeobecného, empirie a teórie, teórie a praxe, ktoré sa vyznačuje veľmi konkrétnou a vecnou argumentáciou, ktoré sa nebojí ukázať na jestvujúce ťažkosti a nedostatky, na reálnu dialektickú protirečivosť procesov prebiehajúcich v nás ako aj mimo nás, je z hľadiska formovania svetonázoru funkčné. Samozrejme, že to nie je ľahké, lebo sa tu musí rešpektovať aj dialektika pozitivity a negativity. Táto kritická argumentácia nesmie totiž upadnúť do defetizmu a nihilizmu. To by bola prinajmenšom aspoň taká chyba ako prvá krajnosť. Náhodilá skúsenosť, ktorá vedie mladých ľudí k strate perspektív a ideálov, je nemenej škodlivá ako podliehanie nereálnym ilúziám.

Pravdou ovšem je, že len toto kritické poukázanie na nedostatky dáva nášmu výkladu aj psychologickú a etickú presvedčivosť. Ak poslucháč cíti, že za slovami učiteľa nestojí poctivé zamyslenie a odvaha povedať vlastný názor, ostane sám nezúčastnený a nepresvedčený. Slová, ktoré nie sú povedané mozgom i srdcom, ostávajú neúčinné. Účinnosť svetonázorovej výchovy vždy závisí od úprimnosti a hĺbky presvedčenia toho, kto sa o ňu usiluje.

Z vlastnej skúsenosti vieme, že existujú takéto tendencie vysvetľovať a učiť marxisticko-leninskú filozofiu ako uzavretý, imanentný systém, kde jedna kategória sa dedukuje z druhej, kde so scholastickou topornosťou sa predvádza panoptikum vyprázdnených abstrakcií, ktoré nemajú nič spoločného s reálnym životom. Tento akademizmus a formalizmus sa najčastejšie prejavuje u mladých učiteľov, ktorí v dobrej snahe preukázať svoju filozofickú pripravenosť niekedy zabúdajú, že neprednášajú špecialistom a nediskutujú s odborníkmi, ale s poslucháčmi.

Akademizmus a formalizmus, teda vecná a životná bezobsažnosť výchovnovzdelávacieho pôsobenia je však späť ešte s ďalšími neduhami: s verbalizmom a s chladným rozumárstvom. Vedecká, filozofická koncepcia alebo riešenie nejakého problému nemôžu byť interpretované ako jedine možné, ako apriori hotové, presné, dokonalé a bezproblémové. Takéto „mesiášstvo“ vzbudzuje u poslucháčov nedôveru a vyvoláva určitý odpor a citové bariéry pre prijatie aj tých najpravdivejších, najadekvátnejších riešení. Nijako tu nepomôžu ani tie najzložitejšie logické elevácie a osvietenské odvolávky na rozum a jeho silu. Ak je svetonázor

hybnou silou celej osobnosti a nielen jej ideálnej, rozumovej zložky, musí aj proces jeho osvojovania zasiahnuť všetky zložky osobnosti študenta. Musí sa pôsobiť na jeho rozum, ale aj na jeho emotívnu a vôľovú zložku. Verbalizmus treba nahradiť živým slovom, jednostranné pôsobenie nahradiť všestranným a pritom sa netreba báť využiť ani pátos našich komunistických ideálov. Samozrejme, že je to nesmierne ťažké, ale je to mysliteľné, keď poznanie nebudeme interpretovať v jeho relatívne uzavretej, ukončenej podobe, ale pokúsime sa naznačiť ťažkosti subjektívnej dialektiky, keď poznanie budeme vysvetľovať ako „dobrodružstvo poznania“, ako *proces poznania*.

To však v žiadnom prípade nesmie znamenať znižovanie špecifickej váhy teoretického vysvetľovania a rozumovej argumentácie, ktoré sú samozrejme, základnou zložkou nášho pôsobenia a ktoré iba v spektre rozmanitých pôsobení môžu zaujať toto miesto. „Ešte stále časť pedagógov nedokáže účinne spájať svoje vzdelávacie a výchovné úlohy. Nazdávame sa, že práve tu sa ukáže skutočné majstrovstvo pedagóga. Umenie citlivo, prirodzene a efektívne spájať vzdelávanie žiakov a študentov s ich výchovným formovaním by malo byť hlavným kritériom pri posudzovaní kvality práce pedagóga. Nejednen učiteľ pracuje prednášateľským spôsobom a nedokáže zapojiť žiakov do tvorivej diskusie, v ktorej si mladý človek najlepšie ujasňuje svoje názory... Treba sa učiť spájať historickú múdrosť vedeckého svetonázoru s konkrétnou praxou. Na to však nestačia prednášky, navyše neraz na nízkej úrovni. Potrebne sú neformálne diskusie a polemiky.“ [3]

*

Ak by sme mali formulovať požiadavky, ktoré treba splniť, aby sa zvýšila účinnosť svetonázorovej a filozofickej výchovy na vysokých školách, boli by to najmä tieto:

1. Pretože rôzne chápanie svetonázoru má podstatný vplyv na obsah a formy svetonázorovej výchovy, je nevyhnutné všestranne teoreticky rozpracovávať problematiku svetonázoru a jeho väzby na vedu, filozofiu, kultúru a prax.

2. Vzhľadom na to, že marxizmus-leninizmus je teoretickým základom vedeckého svetonázoru, pričom princíp usporiadania poznatkov vo vedeckom systéme sa automaticky nekryje s princípom výstavby svetonázoru, bude nevyhnutné aj naďalej ujasňovať si nezastupiteľnú, špecifickú svetonázorovú funkciu filozofie v tomto systéme a domýšľať tieto dištinkcie aj do živého pedagogického procesu.

3. Vzhľadom na to, že marxizmus-leninizmus je ucelenou a jednotnou koncepciou, v ktorej marxisticko-leninská filozofia predstavuje iba jednu stránku, je nevyhnutné začleniť svetonázorové pôsobenie filozofie jednak do systému špeciálnych vied, eventuálne v pedagogickej praxi do

systemu profilových vied tej-ktorej fakulty, jednak rešpektovať svetonázorové pôsobenie marxizmu-leninizmu ako celku.

4. Svetonázorové pôsobenie spájať s pevným morálnym postojom učiteľa, ktorý musí rešpektovať dialektiku pozitivitu a negativitu, ktorý nemaľuje skutočnosť ani na ružovo ani na čierne, ale ktorý v záujme jednoty teórie a praxe vie spájať kritiku jestvujúcich nedostatkov a ťažkostí s pátosom komunistických ideálov.

5. V pedagogickom pôsobení sa orientovať na pochopenie marxizmu-leninizmu ako živého učenia, ako návodu k činnosti, zapájať poslucháčov do tvorivých diskusií a kultivovať dialektiku ako „dušu“ marxizmu-leninizmu.

LITERATÚRA

1. ŠINKARUK, V. I. — IVANOV, V. P.: Aktuálne problémy výskumu svetonázorových funkcií dialektického materializmu. In: Voprosy filosofii, 1981, č. 2, s. 45—55.
2. K ďalšiemu rozvoji činnosti ústavů marxizmu-leninizmu na vysokých školách v ČSSR. Referát s. Jana Majcharčika, vedúceho oddelenia školstva a vedy ÚV KSČ na aktívne straníckych a štátnych funkcionárov k zabezpečeniu realizácie uznesenia SÚV KSČ ku správe o ústavoch marxizmu-leninizmu na vysokých školách, uspořiadanom 28. 6. 1978, Praha 1978.
3. Svetonázor — základ osobnosti. Úvodník Pravdy zo 16. mája 1979.

МИРОВОЗЗРЕНЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ В ВУЗАХ И ВОЗМОЖНОСТИ ПОВЫШЕНИЯ ЕГО ЭФФЕКТИВНОСТИ

Ладислав Голата

Статья посвящена некоторым вопросам содержания преподавания марксистской философии в высших учебных заведениях и намечает возможности повышения его мировоззренческого воздействия. В статье обосновываются следующие заключения автора:

1. необходимо всесторонне разработать теорию мировоззрения и его связи с наукой, философией, культурой и практикой;
2. необходимо уточнить незаменимую, специфически философскую мировоззренческую функцию философии как в системе марксизма-ленинизма, так и в системе специальных наук и довести эти различия вплоть до живого педагогического процесса (вопрос о профилированных науках на том или ином факультете);
3. мировоззренческое воздействие необходимо сочетать с твердой моральной позицией педагога, а критику существующих недостатков и трудностей — с пафосом коммунистических идеалов;
4. следует ориентироваться на постижение марксизма-ленинизма как живого учения, вовлекать студентов в творческие дискуссии и культивировать диалектику как „душу“ марксизма-ленинизма.

WELTANSCHAULICHE ERZIEHUNG AN DEN HOCHSCHULEN UND DIE STEIGERUNGSMÖGLICHKEITEN IHRER EFFEKTIVITÄT

Ladislav Holata

Der Aufsatz ist einigen Fragen des Inhalts beim Unterricht marxistischer Philosophie an den Hochschulen gewidmet und deutet auf Steigerungsmöglichkeiten ihrer weltanschaulichen Wirkung. Der Aufsatz begründet folgende Schlussfolgerungen des Vf.:

1. es besteht die Notwendigkeit der Herausarbeitung einer allseitigen wissenschafts-, philosophie-, kultur- und praxisgebundenen Weltanschauungstheorie;
2. es ist notwendig die unvertretbare, spezifisch philosophische weltanschauliche Funktion der Philosophie sowohl im System des Marxismus-Leninismus als auch im System der Spezialwissenschaften zu präzisieren und diese Distinktionen auf den lebendigen pädagogischen Prozess anzuwenden (die Frage von Profilwissenschaften an der jeweiligen Fakultät);
3. die weltanschauliche Wirkung muss man mit dem festen Moralstandpunkt des Lehrers und die Kritik existierender Mängel und Schwierigkeiten mit dem Pathos kommunistischer Ideale verbinden;
4. es ist nötig den Marxismus-Leninismus als lebendige Lehre aufzufassen und die Hörer in schöpferische Diskussionen einzuschalten sowie die Dialektik als „Seele“ des Marxismus-Leninismus zu kultivieren.